

OŽYS IR JO GARSINĖ APLINKA, I DALIS: OŽIO BALSAS

Daiva RACIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

Straipsnio objektas – ožys tautosakoje, mitologijoje, papročiuose ir jo garsinė aplinka. Tikslas – remiantis lietuvių ir kitų tautų duomenimis atskleisti ožio sąsajas su muzika (plačiau prasme), jų kilmę ir prasmes. Parodyti, kad lietuvių „oželio dainos“, dažnai laikomos nereikšmingomis, slepia ne tik gilius mitinius vaizdinius, bet ir archajiškus garso išgavimo būdus, tipologiškai giminingus Arkties tautų intonacinės-akustinės kultūros reliktais. Išvados: ožys lietuvių tradicijoje laikytinas itin senu „veikėju“, iki šių laikų išsaugojusiu ryšius su mitologija, apeigomis ir mums ypač rūpima garsine aplinka. Pastaroji iki šiol nebuvo nuosekliai tyrinėta. Metodai: aprašomasis, lyginamasis, istorinis tipologinis, struktūrinis semiotinis. Pasitelkiamos ir hermeneutinės interpretacijos priegios. Čia skelbiama pirmoji straipsnio dalis.

Reikšminiai žodžiai: ožys, muzikos instrumentai, ožio bliovimas, ožio aukojimas, tragedija, aulas, „oželio dainos“, refrenai, paramuzikiniai garsai, kvėpavimas.

■ OŽYS IR MUZIKOS GARSAI

Vargu ar suklystume pasakę, kad ožys lietuvių tradicijoje yra vienas iš labiausiai su muzika, tiksliau, muzikos instrumentais ir (para)muzikiniais garsais, susijusių gyvūnų. Visų pirma, iš ožio kūno dalių (tiesiogiai ar tariamai) gaminami įvairūs muzikos instrumentai. Iš ožio odos arba kailio – **dūda** (dūdmaišis), kitaip dar vadinama *ūku*, *maišine*, *murenka*, *kūline*, *kūline dūda*, *labanarska dūda*, *dūda ragine* ir pan. Beje, Ukrainoje, Lenkijoje dūdmaišis tiesiog vadinamas *koza* ‘ožka’; vienoje iš albanų tarmių (muchur) jis vadinamas *šakull*, kaip ir ožkos kailis, oda (iš lo. *sacculus* ‘maišelis’); taip pat *callëk* ‘ožkos kailis’ (kaip ir *calik*; žodžiai kilę iš slavų **čělĭkъ* ‘visas, sveikas daiktas’); albanų *kacek* – tai ir ‘dūdmaišis’, ir ‘burdiukas, maišas (vynui)’, o kilęs žodis iš *kaciq* ‘ožkytė, oželis’ ir kt.¹ Ožio oda aptraukiami **būgnai** (timpanai arba tambūrinai). Iš ožio rago dirbamas **ožragis**, arba (*ožio*) *ragas*, *trimitas*, *tirlitas* (anot Stasio Paliulio, Alizavos piemenys sakydavę: *Katrie turim tirlitus, suveikim, – pasigrajisim, pasitirliuosim*²).

Ožio kūno dalių panaudojimą muzikos instrumentams gaminti atspindi įvairių žanrų dainų tekstai: iš **ragelių** gaminamos *trūbelės*, *triūbelės*, *dūdela*, *trimitėliai* (antai dainoje „O to to, stovėjo oželis“: *Iš mano ragelių / Bus vaikeliams trimitėliai*)³, *trūbai*, *lumzdeliai* ir kt.; ožio **žarnos** tinka „muzikų“ stygomis (liaudyje *muzika*, *muzikėle* dažniausiai vadinamas smuikas, folklorinėse ekspedicijose

dažnai tenka išgirsti pateikėją sakant: *anas graji-na muzika* ar *ant muzikos*; kita vertus, kartais taip pavadinamas pats muzikantas, pavyzdžiui, smuikininkas Žemaitijoje *muzikėle*⁴).

Štai kelių dainų tekstų ištraukos (praleidžiant pakartojimus), kuriose minimi įvairūs muzikos instrumentai:

*Ažys un tilta stavėja,
Unt vandenėlį žiūrėja.*

*Ažiuka gražūs r a g e l i a i, –
Tai bus mergytam d ū d e l a,*

*Ažiuka graži barzdela, –
Tai bus mergytam šlatela.*⁵

*Ožys ant tilto stovėjo,
Į vandenėlį žiūrėjo.*

*Ar graži mano barzdelė?
Ar bus mergelėms kvietkelė?*

*Ar tiesūs mano r a g u č i a i?
Ar bus vaikeliams v a m z d u č i a i?*⁶

Tiesa, kai kurių ožio kūno dalių panaudojimas muzikos instrumentams (ar palyginimas su instrumentais, antai **lūpelės** kaip vargonai dainoje „Stov oželis un tiltelio“⁷) greičiau metaforiškas nei realus: iš **pautelių** – *varpeliai*, *zvaneliai*

1 Домосилецкая 2002: 75.

2 LLIM: 35.

3 MFA KTR 46(23), MFA mg 4208(7), užr. Astravo r.

4 Kirdienė 2000: 40.

5 MFA KTR 182(120), MFA mg 5992(40), užr. Obeliuose, Rokiškio r. 1972 m.

6 JLD: Nr. 153.

7 LLD I: Nr. 370.

Kerdžius Jurgis Biškauskas pučia ožragį. 1934 m. Panevėžio aps. Kupiškio v. Stičkarnio k. Balio Buračo nuotrauka. Saugoma Vytauto Didžiojo Karo muziejuje.

(skolinys *zvanas* – tai ‘varpas’ ar ‘žvangutis, skambalas’⁸). Pavyzdžiui:

*Atbėga ožiukas
Tai labai brangus:
Auksa rageliai,
Šilka v a r p e l i a i, –
Ragu dangų rėždamas,
Žemį barzdu šluodamas.*⁹

Beje, lietuvių patarlės ir priežodžiai rodytų, kad pautai, ar kiaušeliai (*testiculi*), liaudyje jeigu ir siejami su varpo ar žvangučio skambesiu, tai tik ironiškai, pavyzdžiui: *Kurčiam ir pautai zvanija; Durnam daiktui ir pautai zvanai*¹⁰. Vis dėlto tokie muzikos instrumentai idiofonai kaip *skam̃balas*, *svĩmbalas* ir panašūs ypač dažnai eina eufemizmais vyro lytiniams organams įvardinti¹¹. Tarp tokių dar *barškolas*, *barškuolas*, *bĩmbalas*, *dzingōlas*, *skam̃balas*, *stūmėklis*, *tĩntalas*, *tĩntelis*, *svĩmbalas*. Pasak Mariaus Smetonos, juos „reiktų sieti su skambėjimo, barškėjimo veiksmoždziais. *Bĩmbalas* gali būti siejamas su *bim̃bti*, *bamb̃ti* arba su žodžio *bimbalas* reikšme ‘varpas, skambalas’. Jeigu sietume su pastarąja reikšme, greičiausiai

svarbus būtų ne tik garsas, bet ir išvaizda. Turbūt svarbi varpo šerdis, kuri kabo, yra nukarusi.”¹²

Ožio garsinės aplinkos semantikos tyrimams ypač svarbu, kad pakasus užmušto oželio – archajiškų dainų ir stebuklinių pasakų, išsaugojusių pagrindines mito struktūras ir vaizdinius, herojaus – kaulus, išdygsta medžiai: klevelis, liepelė, sedulėlė ir kt. Iš jų (variantuose – iš kito su juo susijusio herojaus kaulų) padirbami muzikos instrumentai: *muzikėlė*, *kanklės*, *dūda*, *cimbolai*, *kleketėliai*, *kunkučiai*, *tarškučiai*, *barškučiai*, *skripkelaitė*, *armonika*. Šiuos instrumentus išskyrė ir detalai aptarė etnoinstrumentologas Evaldas Vyčinas straipsnyje „Skambančių kaulų motyvo apraiškos lietuvių tautosakoje”¹³.

Tarptautinį dainuojančių kaulų (AT 780) motyvą įvairiais aspektais yra analizavęs ne vienas mokslininkas, motyvas tebėra aktualus ir XXI a. tyrinėjimuose. E. Vyčinas minėtame straipsnyje nagrinėja išvardytų muzikos instrumentų ryšį su senosiomis apeigomis ir magija. Daiva Vaitkevičienė tą patį motyvą pasitelkia tirdama pomirtinio persikūnijimo vaizdinius, siedama juos su archajiškų laidojimo papročių atspindžiais lietuvių stebuklinėse pasakose¹⁴. Jurga Sadauskienė detalai aptaria ir interpretuoja kaulų palaidojimo

8 LKŽe.

9 MFA KTR 181(11), MFA mg 5955(29), užr. Bagdoniško k., Rokiškio r. 1972 m.

10 PPES.

11 Smetona: 2015: 127.

12 Smetona: 2015: 129.

13 Vyčinas 2004: 179–200.

14 Vaitkevičienė 2013: 71–106.

Dūdmaišis, XIX a. pab.– XX a. pr. Švenčionių aps.
Bakorų v. Dudzkų k. Medis, ožio kailis. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

vietas įvairiuose kūrinių variantuose¹⁵. Ir t. t. Todėl čia dainuojančių kaulų motyvo detaliau neanalizuosime.

Gilinantį į ožio garsinę aplinką, ypač įdomus ir keblus pasirodė pats **ožio balsas**. Į jį čia ir sutelksime dėmesį.

Gausūs ir įvairūs lietuvių priežodžiai bei palyginimai su ožio balsu: *Bliauna (rėkia) kaip ožys (į vandenį žiūrėdamas, pjaunamas, pažabotas, kopūstuose, ant tako, ant šiukšlyno); Mekena kaip ožys; Čiauška kaip ožys po traką; Rėkia kaip ožys užlaužta uodega*¹⁶ ir kt. Taigi ožiui būdinga **bliáuti**, o šis veiksmazodis lietuvių kalboje gali reikšti 'rėkti', 'garsiai verkti, raudoti', 'negražiai dainuoti', 'labai balsiai kalbėti, sakyti', 'nepadoriai kalbėti, keikti, plūsti; niekus kalbėti, tauškėti'; taip pat plg. *nu(s)bliáuti* 'bliaunant nusigaluoti' (*Nebijok, nenusibliaus oželis, tegu bliauna*), 'dainuojant iškrypti iš gaidos' (*Į pabaigą visai jau bjauriai nubliovė*), 'negražiai, nepadoriai nušnekėti' (*Tai nubliovė, nė pats nežino ką, begėdis*); *pabliáuti* 'pablevyzgoti' (*Susirenka piemenys pabliaut*); *pribliáuti* 'priverkti' (*Pribliovė septynias skleinyčės ašarų*), 'negražiai pridainuoti' (*Tiek pribliovėt, kaip jum ir gerklių neinsopsta!*); *subliáuti* 'bliaunant susišaukti', 'negražiai sudainuoti' (*Baika – jau subliauna šitie pusberniai*), 'smarkiai surikti, sušukti'; *užbliáuti* 'negražiai

15 Sadauskienė 2012: 269–292.

16 PPES; taip pat <<http://patarles.dainutekstai.lt/z/a697f34>>.

uždainuoti' (*Mergos kad užbliovė nei šiokiais, nei tokiais balsais!*), 'sublevyzgoti' (*Anas kad užblius kada, tai mergos net raudonuoja*)¹⁷. Taip pat **mekėnti** 'bliauti, rėkti', prk. 'negražiai juoktis' (*Ko jau čia kita (tu) taip mekeni kaip ožka!*), 'meknoti, mikčioti, užsikertant kalbėti' (*Kas sunkiai ištaria žodį, stena, tas mekena*); **miknóti** 'užsikertant kalbėti, mikčioti' (*Jis miknodamas kalba: mik mik, t. y. neišskiai*), 'mekenti (apie ožką)' (*Ožka kaip neėdusi miknofja*), prk. 'kukčioti, verkšlenti' (*A nepradėsi miknoti?*); **čiauškéti** 'tankiai, gyvai, linksmai kalbėti, tarškėti, tauškėti', 'pliauškėti; žvangėti', 'žlepnoti, čiaukšėti (ėdant, valgant), čiaukšnoti' (*Pasakodavo, ka kiaulės čiauška jaujofje*); **rėkti** 'garsiai kalbėti, šaukti' (*Ko rėki kaip skerdziamas?; Rėkia lyg pjaunamas*), 'reikalauti' (*Vaikas rėkia sėst*), 'šaukiant kviesti, vadinti' (*Rėkiau aš tau, kad sustotum*), 'garsiai verkti' (*Rėkė kruvinoms ašaroms netekę tėvelio*), 'dejuoti, aimanuoti, skūstis kuo' (*Vaikas visą dieną rėkė pilvu*), 'bliauti, žviegti, čerkšti ar kitaip išduoti balsą (apie gyvulius, žvėris, paukščius, vabzdžius)' (*Karvės kab vilką pamato, tai tada rėkia*)¹⁸.

Ožys siejamas ir su tam tikrais „nepadoriais“ garsais: jis **perdžia, pirsnoja**, kaip dainoje „Tu oželi“: *Aš šokdamas / Ir persdamas / Bėgau, bėgau, / Bėgau, bėgau*¹⁹; taip pat pasakoje „Ožio sūnus Adomas“:

*A dvari karalius laike ožį. Nu, kad arkliai gelažinem [nesirgtų], tai anas tįnai arklių stonese ir būdava, ale dienų išeidava pasivaikščiat pa atšlaimų. Ir karaliui labai patikdava, kad ta ožia dvara ponias bija. Ba ožys pribėga pre jų aplink padalkas ir pirsčioja: prrr prrr prrr prrr prrr, prrr prrr prrr prrr prrr. Tai ponias bėga rėkdamas, karaliui juokas. Tai va šitas ožys bevaikštinėdamas vaikštinėja aplink šiukšlynų ir surada tas striuogas, žarnas ir kaulus – ir sulapena, suvalge*²⁰.

Be to, per ožį įvardijamas **vėmimas**. Anot M. Smetonos, daugiausiai šios grupės (enigmatinių) eufemizmų susiję su ožiu ar ožkena: *ožius rėkinti* (*Išbėgęs už kerčios, ožius rėkina*); *ožius pjauti* (*Gėrė, gėrė, daba pjauna, tvorą apžergęs*); *ožius išvežti* (*Ožius išveš – ir vėl geria*); *ožius draskyti*; *ožiauti*; *ožį riesti*; *ožius lupti / plėšti / rauti / bielyti / nerti*;

17 TŽ.

18 LKŽe.

19 JLD: Nr. 375.

20 Pateikėja Emilija Zaukaitė-Kuzavinienė, 73 m., g. Rūmiškių vnk., Obelių vls., Rokiškio aps., gyv. Juodšiliuose, Vilniaus r. Užr. ir iššfr. Z. Puteikienė 1976. LTR 4759(468); LTRF 1874(2). Už nuorodą nuoširdžiai dėkoju dr. Jūratei Šlekonytei.

Evaldas Vyčinas pučia ožragį. Kernavė, 2018 m.

*ožkenas spręsti (Sprenda ožkeną išėjęs laukan); ožkenas sprenkti (Gėrė, gėrė, o dabar už durų išėjęs spren-ga ožkenas); ožkenas pirkti (Tik kelis stiklelius išgėrė ir jau beperkq̄s už kertės ožkenas); ožkenas sprandyti (Ožkenas sprando išėjęs laukan); ožį / ožkeną tampyti; ožį spyloti; ožius varinėti; drėksti ožius (Tai drėskiau ožius, į tvorą įsikabinęs)*²¹. Viena iš priežasčių tokiems eufemizams atsirasti, M. Smetonos manymu, galėtų būti vėmimo ir ožio mekenimo garsų panašumas. (Vėmimą reiškia ir eufemizmas *veršį kriokinti*; mat vemdamas žmogus leidžia garsą, panašų ir į veršio baubimą.) Kita priežastis galėtų būti tariamas vėmalų kvapo panašumas į ožio kvapą²².

Visi šie glaustai aptarti garsai, priklausantys ožio garsinei aplinkai, mums dar pravers nagrinėjant jos semantiką.

OŽIO BALSAS – PERKŪNO GRIAUSMAS

Ožys, pasak mitologijos tyrinėtojų²³, yra dievo Perkūno palydovas, užtat ir jo balsas mena Perkūno griausmą. Lietuvoje užrašyta nemažai mįslių, kuriose ir pats Perkūnas įsivaizduojamas kaip ožys: *Bėga ožys rėkdamas, dangų ragu rėždamas, baltas ugnis leisdamas* = perkūnas; *Eina ožys rėkdamas,*

ragu dangų drėksdamas = perkūnas ir žaibas; *Ožys bliuana, gaurai dulka* = perkūnas²⁴ ir pan. Taigi ožio balsas – tai garsinės Perkūno apraiškos metafora, paties Perkūno „balso“ atitikmuo.

Dėl panašaus į ožio balsą skleidžiamo garso vardą gavo ir *perkūno oželis* – tilvikų šeimos pelkių paukštis *Capella gallinago*. Tado Ivanausko žodžiais, „perkūno oželių bliovimo balsas sudaromas kraštutinėms vairuojamoms plunksnoms virpant, kai paukštis staiga ore pasisuka žemyn“²⁵. *Paukštis perkūno oželis vadinamas todėl, kad jis b e m e k e n d a m a s priešaukia audrą su perkūnija. Be to, kai griaudžiant jis s u m e k e n a, tai tuoj trenkia; Perkūno ožiukas visada m i k e n a prieš perkūniją*²⁶ ir t. t. Anot Nijolės Laurinkienės, perkūno oželis – tarsi koks Perkūno pasiuntinys, atlekiantis į žemę su žinia apie artėjantį šio dievo reiškimąsi²⁷.

Taigi ožys iš dalies savaime yra mitinis personažas. Jis ir būdingas ritualų dėmuo – dažniausiai aukojamas iš visų gyvūnų²⁸. Apeigose aukojamas gyvulys pašvenčiamas dievams, tarp jų

21 Smetona 2015: 9.

22 Smetona 2015: 100.

23 Žr. Laurinkienė 1996: 121 ir daug kur kitur.

24 LTR 37/441; LTR 451/350/9/; LTR 1512/25/59/.

25 LKŽe.

26 LTR 757/45/; LTR 1693/87/.

27 Laurinkienė 1996: 121.

28 Plačiau žr. Laurinkienė 1996; Balsys 2014 ir kt. Lietuvių religijos istoriniuose šaltiniuose ožys, palyginti su kitais gyvūnais, aukojamas taip dažnai, kad, anot Dainiaus Razausko, jei lietuviai būtų pasidarę žodį „aukai“ reikšti iš aukojamo gyvūno pavadinimo, „tikėtina, jog tai būtų buvęs ožys arba ožka“ (Razauskas 2008: 27).

ir Perkūnui. N. Laurinkienės manymu, tiek ožys, kaip aukojamas gyvulys, tiek ir paukštis perkūno oželis galėjo atlikti žmonių ir dievų tarpininko funkciją²⁹.

Plėtojant šią mitologės mintį, vertėtų prisiminti rudeninę „ožio ceremoniją“, gausiai aprašytą XIX–XX a. vidurio etnografiniuose šaltiniuose ir sulaukusią kuo įvairiausių interpretacijų³⁰. Jono Vaiškūno manymu, galima jos sąsaja su rudeniniais ožio aukojimo ritualais, žinomais iš XVI–XVII a. istorinių šaltinių³¹. „Ožio ceremonija“ vadinamas ritualas, kurio metu piemenys lapkričio pabaigoje veda aplink beržą baltą ožį (ožką, kartais aviną), kad greičiau prasidėtų žiema ir baigtųsi piemenavimo laikas. Ožys įvairiausias būdais piemenų raginamas prašyti Dievo, kad greičiau pasnigtų. J. Vaiškūnas atkreipė dėmesį į tai, kad ožiui taikomi smurtiniai veiksmai siekiant priversti jį garsiai **bliauti** ir bliovimu Dievo išprašyti kuo greičiau sniego: *Pirma apveda kartų ar du i paskui keliam, kad ana r è k t y. Kai keliam, sako: r è k – žiema, žiema!; Kad pasnigtų, piemenys vesdavo ožką apie beržą, giedodavo. Jai taip pat uodegą spaudžia, kad ji irgi r è k t y.*³² O štai kaip šią apeigą trumpai buvo aprašęs Jurgis Elisonas: „Galop, vienas piemuo įsikanda ožio uodegą. Juo skaudžiau jis ją sukanda, juo baisiau ožys ima r è k t i. Iš ožio r è k i m o sprendžiama, ar tuojau ims snigti. Be to, dar apveda ožį aplink beržą net tris kartus.“³³ Prisiminkime, kad *rėkti* – tai ne tik ‘bliauti, žviogti, čerkšti ar kitaip išduoti balsą (apie gyvulius, žvėris, paukščius, vabzdžius)’, ‘garsiai kalbėti, šaukti’, ‘garsiai verkti’ ar ‘dejuoti, aimanuoti, skūstis kuo’, bet ir ‘šaukiant kviesti, vadinti’ bei ‘reikalauti’. Taigi ožys tampa svarbiausiu apeigos veikėju, **pri-šaukiančiu** sniegą, **reikalaujančiu** žiemos. J. Vaiškūnas, pastebėjęs „ožio ceremonijos“ panašumą su (tariamai) vaikų daina „Eik, oželi, vandens“, daro prielaidą, kad dainoje „galima tikėtis aptikti ožio aukojimo ritualą motyvuojančio mito elementų“; tiek dainą, tiek ir „ožio ceremoniją“, pasak jo, sieja bendras siužetas: 1) abiem atvejais ožys verčiamas eiti, jis pats nenori ir atsikalbinėja, spyriojasi („ožiuojasi“); 2) dainoje ožio prašoma eiti vandens – „ožio

29 Laurinkienė 1996: 121.

30 Elisonas 1930: 117–126; Buračas 1930: 1023; Buračas 1943: 4; Glemžaitė-Dulaitienė 1958: 201–202; Milius 1964: 104–105; Dundulienė 1991: 258–259; Tuskenytė 1992: 39; Urbanavičienė 2000: 376–381; Macijauskaitė-Bonda 2006: 169–182; Klimka 2008: 333–335; Mikštaitė-Čičirkienė 2010: 28–33; Vaiškūnas 2014: 55–56 ir kt.

31 Vaiškūnas 2014: 55.

32 Ten pat.

33 Elisonas 1930: 121.

ceremonijoje“ jis verčiamas eiti sniego; 3) abiem atvejais ožys mušamas ir t. t.³⁴

Gilesnės ožio mitinės sąsajos ir jų ištakos, žinoma, reikalautų atskiro nuodugnaus tyrimo. Bet jau ir aptartoji medžiaga rodo, kad ožys lietuvių mitologijoje susijęs su vadinamuoju pagrindiniu mitu apie Perkūno kovą su jo priešininku velniu. N. Laurinkienei pritariančio J. Vaiškūno teigimu, šiame kontekste jis galėjo būti suprantamas kaip tarpininkas tarp dangaus ir žemės (kartu – tarp dievų ir žmonių), gebantis prišaukti lietų, perkūniją ir taip paskatinti derlingumą. Toliau šią prielaidą plėtodamas, J. Vaiškūnas pastebi, kad ir „ožio ceremonija“, ir ožio aukojimas gali būti interpretuojami kaip pagrindinio mito (atitinkamo jo fragmento) aktualizavimas, rituale pakartojant tuos mitinius įvykius, dėl kurių ožys yra Perkūno užmušamas ir (tikėtina) atsiduria danguje. Be to, „ožio ceremoniją“ galima suprasti ne tik kaip aukojamo gyvulio pasiuntimą pas Dievą išprašyti („išrėkti“) kritulių, bet ir kaip imituojamą žiemos pradžią žyminčio Ožio žvaigždyno patekėjimą, šitaip rituališkai linkint jam kuo greičiau pasirodyti, o gal ir paskui nusileisti į kosminius vandenius, įsivaizduojamus plytint už horizonto³⁵.

Iš esmės pritarian N. Laurinkienės ir J. Vaiškūno interpretacijoms, norėtųsi pasidalinti papildomomis įžvalgomis apie ožio **rėkimą** „ožio ceremonijos“ metu. Žinant, kad bet kokia garsinė elgsena rituale neatsitiktinė, bet turi griežtai apibrėžtą prasmę, galima manyti, kad ožio rėkimas irgi turėjo ypatingą paskirtį. Dėl to verta pasiremti Svetlanos Tolstajos įžvalgomis apie garsų semantiką. Pasak jos, garsų semantika tradicinės kultūros simbolinės kalbos sistemoje neatsiejama nuo jų pragmatikos. Gamtos garsų suvokimas priklauso nuo to, kam, kokiam siuntėjui juos priskiria liaudies sąmonė. Bet koks garsas arba triukšmas laikomas pranešimu, perduodamu konkreto siuntėjo konkrečiam gavėjui arba gavėjams tam tikru tikslu, pavyzdžiui, namo braškesys arba grindų girgždėjimas – tai naminuko kalba, kuria jis praneša apie save; gegutės kukavimas – iš ano pasaulio gyviesiems giminėms perduodama žinia; pratisas šuns staugimas – perspėjimas apie gresiančią mirtį ir pan. Dar „pragmatiškesni“ yra garsai, kuriuos skleidžia pats žmogus, o ypač tie, kurie įterpti į ritualą ir sudaro kultūrinio teksto dalį – jie visada turi konkretų maginį tikslą³⁶.

Todėl galima spėti, kad ir vedamo aplink beržą ožio rėkimas turėjo tam tikrą maginį tikslą.

34 Vaiškūnas 2014: 59.

35 Vaiškūnas 2014: 60.

36 Толстая 1999: 11.

Be to, ceremonijos metu ožio bliovimas nėra natūralus, savaiminis – jis yra dirbtinai, įvairiais kanikinimais sukeltas žmogaus. Todėl tai nebe gamtinis, o kultūrinis garsas. Viena vertus, tai, kaip sakyta, sniego (žiemos) prišaukimas. Kita vertus, ožio Dievui siunčiamas balsas (kaip priežodžiuose: *Kad tavo balsas tiesiai į dangų; Kad jūsų žodelis Dievo auselėn; Kad tavo žodis Dievo ausį atsiektų ir pan.*) – tai aukojamo ir dangun keliaujančio gyvūno Dievui ar dievams nuo žmonių nešama žinia.

Pradžia, tęsinys – kitame žurnalo numeryje.

Nuotraukos iš leidinio „Lietuvių tradiciniai muzikos instrumentai“ (sudarytoja Lina Bukauskienė, V.: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2020) ir asmeninio archyvo.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Balsys 2014 = Rimantas Balsys. Ožys baltų pasaulėjautoje: nuo aukos aukščiausiems dievams iki velnio gyvulio. *Gimtas kraštas*, t. 7, 2014.
- Buračas 1930 = Balys Buračas. Ožys dievų sniego išprašo. *Naujoji romuva*, t. 17, 1930.
- Buračas 1943 = Balys Buračas. Piemenėliai šaukia žiemą. *Atėitis*, t. 292, 1943.
- Dundulienė 1991 = Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis, 1991.
- Elisonas 1930 = Jurgis Elisonas. Ožio ceremonijos. *Mūsų tautosaka*, t. 2, 1930.
- Glemžaitė-Dulaitienė 1958 = Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė. *Kupiškėnų senovė: etnografija ir tautosaka*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- JLD = *Lietuviškos dainos*. Užrašė Antanas Juška, I–III. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954. (Dainų numeravimas ištinis.)
- Kirdienė 2000 = Gaila Kirdienė. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Kronta, 2000.
- Klimka 2008 = Libertas Klimka. *Tautos metai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2008.
- Laurinkienė 1996 = Nijolė Laurinkienė. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas, 2005 <<http://www.lkz.lt/>>.
- LLIM = *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika*. Sudarė ir paruošė Stasys Paliulis. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- LTR = Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- Macijauskaitė-Bonda 2006 = Jurgita Macijauskaitė-Bonda. Lietaus ir sniego šaukimas bei nuvarymas vaikų folklore. *Tautosakos darbai*, XXXI, 2006.
- MFA = Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo garso įrašai magnetofono juostose.
- MFA KTR = Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo rankraščių rinkiniai.
- Mikštaitė-Čičiurkienė 2010 = Regina Mikštaitė-Čičiurkienė. Žiemos šaukimo ritualas Aukštaitijoje. Iš: *Žiemgala*, 2010, Nr. 1.
- Milius 1964 = Vacys Milius. Žiemos šaukimo ceremonijos. Iš: *Lietuvių etnologijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.

- PPES = *Patarlių ir priežodžių elektroninis sąvadas*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005–2007 <<http://www.aruodai.lt/patarles/>>.
- Razauskas 2008 = Dainius Razauskas. *Auka ir aukuras: Žodžių kilmė bei semantinė motyvacija*. Iš: *Acta Linguistica Lithuanica*, LVIII, 2008.
- Sadauskienė 2012 = Jurga Sadauskienė. Dainuojantys kaulai: pasakos psichologizmas. Iš: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Smetona 2015 = Marius Smetona. *Lietuvių kalbos eufemizmai: raiška ir motyvacija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2015. Rankraštis.
- Tuskenytė 1992 = Ona Tuskenytė. Ožkos vedimas aplink beržą. Iš: *Anykščiai*, Nr. 3, 1992.
- TŽ = *Terminų žodynas* <<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas>>.
- Urbanavičienė 2000 = Dalia Urbanavičienė. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000.
- Vaiškūnas 2014 = Jonas Vaiškūnas. „Ožio ceremonijos“ kosmologinė prasmė. Iš: *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 5.
- Vaitkevičienė 2013 = Daiva Vaitkevičienė. Paukštė, kylanti iš pelenų: pomirtinis persikūnijimas pasakose. Iš: *Tautosakos darbai*, XLVI, 2013.
- Vyčinas 2004 = Evaldas Vyčinas. „Skambančių kaulų“ motyvo apraiškos lietuvių tautosakoje. Iš: *Lietuvos muzikologija*, t. 5, 2004.
- Домосилецкая 2002 = Марина Домосилецкая. Наименование волынки в Балканских языках и диалектах. Iš: *Материалы конференции, посвященной 90-летию со дня рождения члена-корреспондента РАН Агнии Васильевны Десницкой (15–17 апреля 2002 г.)*. Санкт-Петербург: РАН, 2002.
- Толстая 1999 = Светлана Толстая. Звуковой код традиционной народной культуры. Iš: *Мир звучащий и молчащий: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян*. Москва: Индрик, 1999.

THE GOAT AND ITS SOUND ENVIRONMENT, PT. I: THE VOICE OF THE GOAT

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

The subject of the article is the goat in folklore, mythology, customs and its sound environment. The goal is to reveal the links of the goat with music (in the broad sense), their origin and meanings based on data from Lithuania and other nations. To show that Lithuanian “goat songs”, often considered irrelevant, hide not only deep mythical images, but also archaic ways of making sounds, typologically related to the relics of the intonation-acoustic culture of the Arctic nations. The conclusions are as follows: the goat is considered to be an extremely old “player” in Lithuanian tradition, having preserved to this day relations with mythology and rituals, and the sound environment that we are particularly interested in. The latter has not been studied consistently so far. The first part of the article is published here.

Lietuvos muzikos ir teatro akademija
Vilniaus g. 6-2, LT-01110, Vilnius
E. paštas: daiva.vyciniene@lmta.lt
Gauta 2019 05 20, įteikta spaudai 2020 12 15.